

Η ΛΑΪΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΩΣ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΤΟΥ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: Η ΑΣΤΙΚΗ ΧΩΡΟ-ΧΡΟΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ^{1*}

Δέφνερ Αλέξιος¹

¹ Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Περίληψη

Η λαϊκή κουλτούρα έχει πολλαπλές σημασίες που αποτυπώνονται στην αλληλεξάρτησή της με την υψηλή κουλτούρα, στη δυαδική αντίληψη του πολιτισμού, και στο ρόλο των υποκουλτούρων. Η λαϊκή κουλτούρα μπορεί να εξεταστεί, ειδικά μετά από το μεταμοντερνισμό, ως εναλλακτική μορφή κουλτούρας, και, από τη στιγμή που η πολιτιστική αλλαγή συνδέεται με τον εκσυγχρονισμό, η λαϊκή κουλτούρα μπορεί επίσης να θεωρηθεί ως στοιχείο του εκσυγχρονισμού. Οι τομείς όπου εξετάζεται αυτή η ιδιότητα είναι οι ακόλουθοι: η σχέση μεταξύ του εκσυγχρονισμού και της παράδοσης, η σχέση μεταξύ της κατανάλωσης και της παραγωγής, καθώς και η επίδραση δύο εκ των δημοφιλέστερων τεχνών (μουσική και κινηματογράφος). Η εστίαση είναι στη χωρο-χρονική διάσταση της λαϊκής κουλτούρας στην πόλη όπως αποτυπώνεται στην αλληλεξάρτηση παγκόσμιου-τοπικού, τη διαφοροποιημένη χρήση των δημόσιων χώρων, και τη δημιουργικότητα. Οι προαναφερθείσες επεξεργασίες εξετάζονται στην περίπτωση της Ελλάδας, ειδικά στην αποτύπωση της κατασκευής της πολιτισμικής ταυτότητας στο δημόσιο χώρο-χρόνο.

POPULAR CULTURE AS AN ELEMENT OF MODERNIZATION IN GREECE: THE URBAN SPATIO-TEMPORAL DIMENSION

Deffner Alex¹

¹ Assoc. Professor, University of Thessaly, Department of Planning and Regional Development

Abstract

Popular culture has a plurality of meanings which are manifested in its interrelationship with high culture, in the dualistic conception of culture, and in the role of subcultures. Popular culture can be considered, especially after postmodernism, as an alternative form of culture, and, from the moment that cultural change is connected with modernization, popular culture can also be considered as an element of modernization. The fields where this attribute is examined are the following: the relation between modernization and tradition, the relation between consumption and production, the impact of two of the most popular arts (music and cinema). The focus is on the urban temporal-spatial dimension of popular culture as it is manifested in the global-local interrelationship, the differentiated use of public spaces, and creativity. The aforementioned elaborations are examined in the case of Greece, especially in the manifestation of the construction of cultural identity in public time-space.

Λέξεις-κλειδιά: λαϊκή κουλτούρα, εκσυγχρονισμός, χρόνος, δημόσιος χώρος, Ελλάδα

Keywords: popular culture, modernization, time, public space, Greece

¹ Η αρχική μορφή της εισήγησης αυτής παρουσιάστηκε στα αγγλικά στο 1^ο Παγκόσμιο Forum της Διεθνούς Ένωσης Κοινωνιολογίας (ISA) που πραγματοποιήθηκε στην Βαρκελώνη τον Σεπτέμβριο του 2008. Η αρχική μετάφραση από τα αγγλικά έγινε από την Εύα Ψαθά.

1. Εισαγωγή

Η εισήγηση αυτή παρουσιάζει μια εργασία που βρίσκεται σε εξέλιξη. Ο στόχος της εργασίας είναι η αναγνώριση, σε όρους χωρο-χρονικούς, της σχέσης της λαϊκής κουλτούρας με τον εκσυγχρονισμό. Η μελέτη της λαϊκής κουλτούρας εγείρει ποικίλα ερωτήματα, σε σχέση με ευρέως αποδεκτά ζητήματα για τις πρακτικές του πολιτισμού. Ένα ερώτημα που εγείρεται αφορά το αν η λαϊκή κουλτούρα περιέχει μια κεντρική έννοια ή μια πολλαπλότητα εννοιών, και σε ποιες περιπτώσεις αυτή, ή αυτές, εκδηλώνονται αποτελεσματικότερα. Επιπρόσθετα ερωτήματα-κλειδιά είναι τα εξής: μπορεί να θεωρηθεί (και σε ποιες περιπτώσεις) η λαϊκή κουλτούρα ως εναλλακτική μορφή πολιτισμού και ποια είναι τα πεδία όπου η ιδιότητα αυτή μπορεί να αναλυθεί καλύτερα; Όσον αφορά τον πολεοδομικό σχεδιασμό, πού θα πρέπει να εστιάσει η ανάλυση και πώς θα πρέπει να εκδηλωθεί αποτελεσματικότερα; Τα προαναφερθέντα ζητήματα εξετάζονται για την περίπτωση της Ελλάδας, στην οποία σημειώθηκε μια καθυστερημένη εμφάνιση του μεταμοντερνισμού.

2. Έννοιες της λαϊκής κουλτούρας

2.1. Δυαδικές αντιθέσεις αναφορικά με μια διττή αντίληψη του πολιτισμού

Υπάρχει μια πολλαπλότητα αντιθέσεων (ή και διαφοροποιήσεων, δηλαδή συνύπαρξη αντιθέσεων και συνδέσεων) η οποία σχετίζεται με μία διττή (ή και πολυφωνική) αντίληψη του πολιτισμού: λαϊκή/ελιτίστικη κουλτούρα, χαμηλή/ υψηλή κουλτούρα (αποτελεί μια διαφορετική έκφραση της παραπάνω αντίθεσης, ένας συνδυασμός τους είναι: υψηλή/ λαϊκή κουλτούρα), κατανάλωση/ παραγωγή (ο όρος λαϊκός συνήθως αναφέρεται στην πρώτη, ενώ η παραγωγή αναφέρεται σε μία ελίτ), παθητικότητα/ ενεργητικότητα (σχετίζεται, αν και δεν ταυτίζεται, με την προηγούμενη αντίθεση), παράδοση/ εκσυγχρονισμός, παγκόσμιος/ τοπικός. Δυο πρόσθετες αντιθέσεις που παρατηρούνται στην Ελλάδα είναι μεταρρυθμιστική/ 'παρωχημένη' πολιτισμική παράδοση (Διαμαντούρος, 1994/ 2000), ανατολικές/ δυτικές επιρροές.

2.2. Η σχέση υψηλής - λαϊκής κουλτούρας

Αν γίνει αποδεκτή η υπόθεση ότι ο μεταμοντερνισμός είναι η συνέχεια του μοντερνισμού (Harvey, 1989/ 2009), τότε το επιχείρημα ότι η λαϊκή κουλτούρα δεν αντιστοιχεί κατ' ανάγκη στην παράδοση όπως και η υψηλή κουλτούρα στο μοντερνισμό είναι λογικό (Deffner, 1994: 144). Η λαϊκότητα (popularity) εξαρτάται από τα γούστα, που είναι δηλωμένες προτιμήσεις (Bourdieu, 1979/ 2002) και αποτελούν βασικά σημαίνοντα της κοινωνικής ταυτότητας (Jenkins, 1992: 139). Ο Bourdieu διακρίνει το πολιτιστικό γούστο σε 'τρεις ζώνες' που αντιστοιχούν στο εκπαιδευτικό κεφάλαιο και την κοινωνική τάξη: 'θεμιτό', 'ενδιάμεσο', και 'λαϊκό' γούστο (Bourdieu, 1979/ 2002).

Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του γούστου, και ιδιαίτερα σε συνάρτηση με την πολυφωνία της λαϊκής κουλτούρας, παίζει η αστικοποίηση (Chambers, 1986). Η σχέση λαϊκής κουλτούρας και πόλης είναι αμφίδρομη: ειδικότερα με την κυριαρχία των μέσων επικοινωνίας η αστική λαϊκή κουλτούρα έχει επηρεάσει και την έννοια της πόλης (De Jong and Schuilenburg, 2006).

Στη μεταμοντέρνα εποχή της πολιτισμικής πολυφωνίας η διάκριση των γούστων δεν είναι ξεκάθαρη: π.χ το μιούζικαλ θεωρείται ως 'σοβαρή' ή 'ελαφριά' μουσική, ως στοιχείο 'θεμιτού', 'ενδιάμεσου' ή 'λαϊκού' γούστου (Deffner, 1995: 61); Η λαϊκή κουλτούρα χαρακτηρίζεται από πολλές αντιφάσεις. Θεωρείται συχνά ως ένα πεδίο αμφισβήτησης των κυριάρχων αξιών στο πλαίσιο της πολιτισμικής πολυφωνίας (Jackson, 1989/ 1992: 1), ή, με άλλα λόγια, αντίστασης των ανθρώπων στην εξουσία ώστε να προσδώσουν νόημα στη ζωή τους (Warren, 1993: 183).

2.3. Ο ρόλος της υποκουλτούρας

Η 'υποκουλτουροποίηση' (subculturalization) είναι, σύμφωνα με τον Claude Fisher, αποτέλεσμα της αστικοποίησης. Η συγκέντρωση μεγάλων ετερογενών πληθυσμών στις αστικές περιοχές οδηγεί στην αποδυνάμωση των διαπροσωπικών σχέσεων, των πρωταρχικών κοινωνικών δομών και της

κανονιστικής ομοφωνίας (Brake, 1980: 10). Αυτό μπορεί να ισχύει ως ένα βαθμό στην περίπτωση των εσωτερικών μεταναστών από αγροτικές περιοχές, αν και οι Herbert Gans (1962/ 1982), Oscar Lewis (1952) και Michael Young/ Peter Willmott (1957/ 2007) αποδεικνύουν ότι στις πόλεις υπάρχουν κλειστές κοινότητες με μακρά παράδοση κοινωνικής υποστήριξης (Brake, 1980: 10).

Ο χώρος είναι σημαντικός σε κάθε περίπτωση, εφόσον, σύμφωνα με τον Phil Cohen που αναφέρεται στα παιδιά, μόνο διαμέσου της λειτουργίας της εδαφικότητας η υποκοουλτούρα βρίσκει πρόσφορο έδαφος στη συλλογική πραγματικότητά τους. Η ύπαρξη ενός κοινοτικού χώρου επαναβεβαιώνεται ως η κοινή επαγγελία της ενότητας της ομάδας, αλλά και η περιοχή (το έδαφος) συνιστά μια βάση για την εκδήλωση συγκρούσεων στο εσωτερικό των υποκοουλτούρων (Cohen, 1978/ 1980: 85).

3. Η αιτιολογική σχέση μεταξύ εκδημοκρατισμού και λαϊκής κουλτούρας στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα, η πολιτισμική αλλαγή σπάνια κατευθύνεται από το κράτος, και αυτό έχει σχέση με το γεγονός ότι δεν είναι συχνό φαινόμενο η διαμόρφωση, πόσο μάλλον η εφαρμογή, πολιτιστικών πολιτικών. Η σημασία των πολιτικοποιημένων μορφών πολιτισμού, ιδιαίτερα της μουσικής, ενισχύθηκε μόνο κατά την περίοδο που ακολούθησε την πτώση της δικτατορίας (1974-1976). Ωστόσο, το πρώτο βήμα για τη σταθεροποίηση της δημοκρατίας στην Ελλάδα συνέβη το 1977 (Günther *et al.*, 1995: 29-32). Στην ελληνική πολιτισμική ιστορία οι αντιπολιτευτικές μορφές του σήμερα μπορεί να είναι οι επίσημες/κρατικές μορφές του αύριο (π.χ. Μίκης Θεοδωράκης).

Η υποβάθμιση της “υπεροχής του πολιτικού” στην πολιτισμική αλλαγή (Forgacs, 1995: 3) στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από δύο κύρια ζητήματα:

- α) την έλλειψη συνεκτικής πολιτικής εκ μέρους τόσο του κράτους όσο και των πολιτικών κομμάτων για τον πολιτισμό, και ιδιαίτερα τη λαϊκή κουλτούρα, και
- β) τις περιορισμένες προσεγγίσεις στο δημόσιο διάλογο σχετικά με τον πολιτικό χαρακτήρα της λαϊκής κουλτούρας, μεταξύ αυτών που τη βλέπουν ως μορφή χειραγώγησης και εκείνων που τη βλέπουν ως λαϊκίστικη αυτοέκφραση – αυτό ακολουθεί και τη σχετική διεθνή τάση (Street, 1997).

4. Η συσχέτιση δημοκρατίας, εκσυγχρονισμού και πολιτισμικής αλλαγής

4.1. Η επίδραση του εκσυγχρονισμού και η σχέση του με την παράδοση

Η μαζική κουλτούρα έχει εκτοπίσει τη λαϊκή κουλτούρα στο πλαίσιο της διαδικασίας του εκσυγχρονισμού (Forgacs, 1995: 1). Βεβαίως, όπως δείχνει το παράδειγμα της Ιταλίας, η σύγχρονη μαζική κουλτούρα ανάγεται στο παρελθόν, διότι υπάρχουν συνέχειες μεταξύ των χρήσεων της μαζικής κουλτούρας πριν και μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο (Forgacs and Grundler, 2007). Καθοριστικό ρόλο στην παγκόσμια καθιέρωση της μαζικής κουλτούρας έπαιξε ο μεταμοντερνισμός (Huyssen, 1988; Docker, 1994; McRobbie, 1994; Storey, 1993/ 2008 και 1994/ 2008; Strinati, 1995/ 2004). Εκείνο που κυρίως διαφοροποιεί την Ελλάδα από τις δυτικές κοινωνίες είναι η μικρότερη έκταση των κύριων φαινομένων που σχετίζονται με το μεταμοντερνισμό (Crook *et al.*, 1992: 220-221), καθώς και η συγκριτική καθυστέρηση που σημειώθηκε στην εμφάνισή τους.

Τα κύρια προβλήματα αναφορικά με την παράδοση είναι ότι αναφέρεται στον παθητικό λόγο –και όχι στη δημιουργική μνήμη– του παρελθόντος και ειδικά του απώτερου (Αρχαία Ελλάδα), και ότι τονίζει την κυριαρχία των ανατολικών στοιχείων του ελληνικού πολιτισμού (Deffner, 1994: 149-150). Η παράδοση υπονοεί επίσης μια επιστροφή στα σπιλ της δεκαετίας του '50, του '60 ή του '70: σε σχέση με την τελευταία δεκαετία αφορά τον εκσυγχρονισμό.

Μία κρίσιμη αντίφαση είναι ότι, παρ' όλες τις αλλαγές που προκάλεσε ο εκσυγχρονισμός και παρόλη την πίεση από τους κανονισμούς της ΕΕ, η παράδοση καλά κρατεί, συγκριτικά καλύτερα απ' ότι στις δυτικές κοινωνίες. Η σχέση μεταξύ παράδοσης και εκσυγχρονισμού έχει μία περιφερειακή διάσταση με την έννοια ότι ο εκσυγχρονισμός συνδέεται κυρίως με την αστικότητα (ιδιαίτερα τις μεγάλες πόλεις που έχουν πανεπιστήμια: Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Ηράκλειο, Βόλος, Λάρισα, Ιωάννινα), ενώ η παράδοση συνδέεται κυρίως με τις αγροτικές περιοχές.

4.2. Ο ρόλος της κατανάλωσης και η σχέση της με την παραγωγή

Η κατανάλωση είναι αποτέλεσμα της εμπορευματοποίησης του πολιτισμού και του ελεύθερου χρόνου, ωστόσο, όπως συμβαίνει με τις περισσότερες πλευρές της καθημερινότητας, έχει έναν αντιφατικό χαρακτήρα, δηλαδή δεν έχει μόνο αρνητικές πλευρές όπως συνήθως υποστηρίζεται (Deffner, 1994: 147). Παράδειγμα επιλεκτικής χρήσης των μέσων, και δημιουργικής κατανάλωσης ('συμβολικής δημιουργικότητας'), αποτελεί η χρήση των μουσικών μορφών από τους νέους που οδηγεί σε ένα 'κοινό πολιτισμό', όπως μελετήθηκε από τον Willis και την ομάδα του στο Μπέρμινγχαμ (Willis, 1990a and b). Ο κίνδυνος που πρέπει να αποφευχθεί είναι ο πολιτιστικός λαϊκισμός (Dunn, 1991; McGuigan, 1992), ο οποίος εντείνεται από τη σχέση της λαϊκής κουλτούρας με την καθημερινότητα (De Certeau, 1988; Gibian, 1997).

4.3. Μουσική: η αστική και συναισθηματική διάσταση μιας χρονικής τέχνης και η ιστορική σημασία του ελληνικού τραγουδιού

Η μουσική αποτελεί μία κατεξοχήν χρονική τέχνη. Η μουσική είναι σημαντική στα 'βιώματα' της καθημερινότητας, ιδιαίτερα, στις σύγχρονες κοινωνίες, στην πόλη (Lefebvre, 1976: 77, 80-81). Η πόλη είναι η κατάληψη του χρόνου από το χώρο, ενώ η μουσική είναι η κατάληψη του χώρου από το χρόνο (Torgue, 1976: 5). Ειδικότερα η λαϊκή μουσική συνδέεται με τη ζωή, την εικόνα και την ταυτότητα της πόλης με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη σχέση των Beatles με το Λίβερπουλ (Cohen, 2007) – γενικότερα οι πόλεις έχουν τον 'προσωπικό' τους ήχο (Helms and Phelps, 2007). Επίσης, η μουσική διατηρεί μία περιέργη σχέση με την ηλικία με την έννοια ότι θεωρείται αιωνίως νέα – για παράδειγμα ο Ernst Bloch κάνει λόγο για την 'εκρηκτική νιότη' της μουσικής (1975/ 1985: 10-13).

Η μουσική υπήρξε η 'αποτελεσματικότερη' μορφή τέχνης στην Ελλάδα, ιδιαίτερα όπως εκφράστηκε μέσα από το τραγούδι το οποίο κυριάρχησε στο δημόσιο διάλογο για τη μουσική, από την άποψη ότι έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στη μεταπολεμική πολιτική ζωή καθώς εξέφρασε τις μείζονες κοινωνικές τάσεις κάθε ιστορικής φάσης. Στην Ελλάδα η μουσική που εκφράζει ταυτόχρονα τον 'ήχο της πόλης' και τον 'ήχο της νεότητας' είναι η ροκ (Deffner, 1995: 90).

Κοινό στοιχείο σε όλες τις ιστορικές φάσεις της ανάπτυξης του μουσικού γούστου μετά την πτώση της χούντας, είναι η επίδραση της μουσικής στην πολιτισμική ταυτότητα, ή τις πολιτισμικές ταυτότητες, ιδιαίτερα των νέων. Έτσι, ο αναδυόμενος αστικός πολιτισμός μπορεί να προσδιοριστεί σε σχέση με τη νεολαία και με βάση τη μουσική. Η μουσική, μαζί με τον κινηματογράφο, μπορεί να λειτουργήσει ως παράδειγμα της ύπαρξης μιας πολυφωνίας ταυτοτήτων, δηλαδή ταυτότητες προστίθενται τόσο κατά τη διαδικασία της κατανάλωσης (Forgacs, 1995: 6) όσο και της παραγωγής.

4.4. Κινηματογράφος: μύθος και γνώση σε μια χωρο-χρονική τέχνη, η επίδραση της αμερικανοποίησης και η πτώση της παραγωγής στην Ελλάδα

Ο κινηματογράφος αποτελεί μία χωρο-χρονική τέχνη. Ωστόσο, στον μεταπολεμικό κινηματογράφο, κυριαρχεί ο χρόνος, με την έννοια ότι η εικόνα-χρόνος υπερισχύει της εικόνας-κίνησης (Deleuze, 1983/ 2009; 1985). Η τάση προς την παγκοσμιοποίηση στην περίπτωση του κοινού του ελληνικού κινηματογράφου προσδιορίζεται κυρίως σε σχέση με την αμερικανοποίηση (Deffner, 1994: 145-146). Ο ρόλος της αμερικανοποίησης είναι μεγαλύτερος στην περίπτωση του κινηματογράφου παρά της μουσικής (Deffner, 1995: 93). Ωστόσο, το ζήτημα είναι κυρίως ποιοτικό, και υπάρχουν τάσεις που δείχνουν έναν περιορισμό της έκτασης της αμερικανοποίησης.

Στη δυτική Ευρώπη, η κατανάλωση των ταινιών είναι σχετικά ανεξάρτητη από την παραγωγή (Sorlin, 1991/ 2004). Στην περίπτωση της Ελλάδας, παρότι η μείωση του αριθμού των εισιτηρίων στον κινηματογράφο (αφήνοντας στην άκρη την ιδιότυπη περίπτωση των θερινών κινηματογράφων) συνήθως αντιστοιχεί και σε μείωση στην παραγωγή ταινιών, αυτό δεν συνεπάγεται ότι η αύξηση του αριθμού των εισιτηρίων (ιδιαίτερα στην Αθήνα) οδηγεί, κατ' ανάγκη, και σε μία αύξηση των παραγόμενων ταινιών.

5. Η σχέση μεταξύ εκσυγχρονισμού, δημοκρατίας και χώρου

5.1. Η σχέση παγκόσμιου – τοπικού

Η παγκοσμιότητα και η τοπικότητα αναδύονται ταυτόχρονα (Leontidou, 1994: 146), η πρώτη σχετίζεται κυρίως με τον εκσυγχρονισμό και η δεύτερη με την παράδοση. Εδώ και αρκετά χρόνια (Swynghedow, 1992) γίνεται λόγος για «παγκοσμιο-τοπικότητα» (glocalization), χαρακτηριστικό παράδειγμα της οποίας αποτελούν οι πολυκινηματογράφοι (Δέφνερ, 2009).

Όσον αφορά τη λαϊκή κουλτούρα, την κοινωνική ζωή, την ιστορία και το φυσικό περιβάλλον η Ελλάδα έχει περισσότερα κοινά με τη Νότια (δηλαδή Μεσογειακή) Ευρώπη παρά με την Ευρώπη γενικότερα. Σύμφωνα με τον Chambers (2008), η ρευστότητα και η υβριδικότητα της Μεσογείου έχουν συγκαλυφθεί για πολλά χρόνια από τις κατηγορίες και τις επικρίσεις που επιβάλλονται από το λόγο και τη διακυβέρνηση της Ευρώπης. Αναφορικά με τη μεσογειακή διάσταση του ελληνικού πολιτισμού, υπάρχει μία μεγάλη αντίφαση στη σχέση της Ελλάδας με την Ευρώπη: με την ιστορική έννοια η Ελλάδα είναι το κέντρο της Ευρώπης, ωστόσο, με την οικονομική έννοια η Ελλάδα βρίσκεται στην περιφέρεια (Deffner, 1995: 80).

Ο Ευρωπαϊκός Νότος, στο πλαίσιο της χωρικής διαίρεσης σε περιφέρειες παραγωγής και κατανάλωσης, αποτελεί τη ζώνη αναψυχής της Ευρώπης (Deffner, 1995: 80). Αποτελεί ένα παράδειγμα της διευκόλυνσης της εκμετάλλευσης των χώρων της αναπαράστασης (ήλιος, θάλασσα, φεστιβάλ, σπατάλη, δαπάνες) από τις αναπαραστάσεις του χώρου (συγκεντρωτισμός, οργάνωση, ιεραρχικοποίηση, συμβολισμός και προγραμματισμός) [Lefebvre, 1974/1991: 58-9]. Η Ελλάδα, μετά τη Νότια Γαλλία, τη Νότια Ισπανία και την Ιταλία, αποτελεί την τέταρτη σημαντικότερη ζώνη αναψυχής στη Μεσόγειο - αυτό ισχύει κυρίως το καλοκαίρι.

Η σημασία της πολιτισμικής διάστασης της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης γενικά έχει αγνοηθεί, παρά το γεγονός ότι αποτελεί τη βάση του ευρωπαϊκού ιδεώδους. Η επικέντρωση στον πολιτισμό μπορεί να συνεισφέρει και στην επίλυση πολλών προβλημάτων, ακόμη και εκείνων που, από πρώτη άποψη, μοιάζουν να είναι οικονομικής φύσης (Deffner, 1995: 81) – αυτό ισχύει ιδιαίτερα στις σημερινές συνθήκες της κοινωνικο-οικονομικής κρίσης.

5.2. Η “ελληνικότητα” του πολιτισμού

Μία αντίθεση που διαρκώς αναπτύσσεται είναι αυτή μεταξύ των ανατολικών και δυτικών επιρροών στον ελληνικό πολιτισμό. Ένα σημαντικό σχετικό ζήτημα είναι η αναζήτηση της ‘ελληνικότητας’, δηλαδή μιας σχετικά περιορισμένης προσέγγισης ενός ιδεατού ελληνικού πολιτισμού, απελευθερωμένου από δυτικές και ανατολικές επιρροές (Deffner, 1995: 91).

Όσον αφορά τη μουσική, κάθε είδος μουσικής έχει αντιφατικές πλευρές και χαρακτηρίζεται κυρίως από τις συγκεκριμένες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες κατά την εμφάνιση και εξέλιξή του. Οι δυτικές επιρροές στην ελληνική μουσική διαφαίνονται κυρίως σε στοιχεία της σύγχρονης λαϊκής μουσικής, στη δημιουργία μίας δυναμικής ροκ σκηνής στην Αθήνα της δεκαετίας του '90 (για πρώτη φορά μετά τη δεκαετία του '60), και στο σημαντικό ρόλο του ροκ στον τρόπο ζωής των νέων, ενώ οι ανατολικές επιρροές είναι ορατές κυρίως στα ‘ρεμπέτικα’, τα ‘σκυλάδικα’ (τραγούδια που συνδέονται κυρίως με λούμπεν κοινωνικά στοιχεία), καθώς και σε στοιχεία της ‘έντεχνης’ μουσικής (Deffner, 1995: 91).

5.3. Η επίδραση του πολεοδομικού σχεδιασμού

Ο επαναπροσανατολισμός του πολεοδομικού σχεδιασμού προϋποθέτει, σύμφωνα με τον Bianchini (1999), μία ριζική επαναξιολόγηση του πολιτισμού, του χρόνου και του αστικού και πρέπει να περιλαμβάνει μια ειδική θεώρηση τεσσάρων ζητημάτων, στα οποία παίζει ρόλο η λαϊκή κουλτούρα:

(α) την ανάπτυξη ‘ανοιχτών’, ή διαφοροποιημένων (Lefebvre), δημόσιων χώρων κοινωνικής αλληλεπίδρασης (σημείων συνάντησης καταναλωτισμού, τέχνης, τουρισμού, ‘θέασης’, μικρο-οικονομιών),

(β) την προώθηση της πολυπολιτισμικότητας και της διαπολιτισμικής ανταλλαγής (Wood, 2004; Wood and Landry, 2007),

(γ) την αναγνώριση του δυναμικού των συμμετοχικών πολιτιστικών έργων στις στρατηγικές για τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη,
(δ) η προσπάθεια εφαρμογής της δημιουργικότητας (Landry, 2000/ 2008 και 2006) και της καινοτομίας στη θεωρία και την πρακτική του πολιτιστικού σχεδιασμού – ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η τέχνη στους δημόσιους χώρους (Miles and Hall, 2005).

6. Συμπεράσματα

Αναφορικά με τα ερωτήματα που τέθηκαν στη εισαγωγή, δίδονται οι ακόλουθες απαντήσεις:

- (α) Η λαϊκή κουλτούρα διαθέτει μια πολλαπλότητα εννοιών που εκδηλώνονται στην αλληλεξάρτηση με την υψηλή κουλτούρα, στη δυαδική αντίληψη του πολιτισμού, και στο ρόλο των υποκουλτούρων.
(β) Η λαϊκή κουλτούρα μπορεί να θεωρηθεί, ιδιαίτερα μετά το μεταμοντερνισμό, ως μία εναλλακτική μορφή πολιτισμού, και, από τη στιγμή που η πολιτισμική αλλαγή συνδέεται με τον εκσυγχρονισμό, η λαϊκή κουλτούρα μπορεί επίσης να θεωρηθεί ως στοιχείο του εκσυγχρονισμού.
(γ) Τα πεδία στα οποία η ιδιότητα αυτή έτυχε καλύτερης ανάλυσης ήταν τα εξής: η σχέση μεταξύ εκσυγχρονισμού και παράδοσης, η σχέση μεταξύ κατανάλωσης και παραγωγής, ο ρόλος των δύο δημοφιλέστερων μορφών τέχνης (μουσική και κινηματογράφος), καθώς και η αλληλεξάρτηση παγκόσμιου και τοπικού
(δ) Η εστίαση στον πολεοδομικό σχεδιασμό έγινε στην αστική χωρο-χρονική διάσταση της λαϊκής κουλτούρας όπως εκδηλώνεται κυρίως στη διαφοροποιημένη χρήση του δημόσιου χώρου

Βιβλιογραφία

- Bourdieu P., 1979/ 2002: *Η Διάκριση: Κοινωνική Κριτική της Καλαισθητικής Κρίσης*. Πατάκης, Αθήνα.
Δέφνερ Α., 2009. Οι Πολυκινηματογράφοι στην Ελλάδα: Τοπικοί ή Παγκόσμιοι Χώροι; Στα *Πρακτικά του 8ο Πανελληνίου Γεωγραφικού Συνεδρίου της Ελληνικής Γεωγραφικής Εταιρείας*. Τμήμα Γεωλογίας και Γεωπεριβάλλοντος, ΕΚΠΑ, Αθήνα.
Διαμαντούρος Ν., 1994/2000: *Πολιτισμικός Δυισμός και Πολιτική Αλλαγή στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης: Πλαίσιο Ερμηνείας*. Αλεξάνδρεια, Αθήνα.
Deleuze G., 1983/ 2009: *Κινηματογράφος Ι: Η Εικόνα-Κίνηση*. Νεφέλη, Αθήνα.
Harvey D., 1989/ 2009: *Η Κατάσταση της Μετανεωτερικότητας: Διερεύνηση των Απαρχών της Πολιτισμικής Μεταβολής*. Μεταίχμιο, Αθήνα.
Sorlin P., 1991/ 2004: *Ευρωπαϊκός Κινηματογράφος, Ευρωπαϊκές Κοινωνίες 1939-1990*. Νεφέλη, Αθήνα.
Bianchini F., 1999: Cultural planning for urban sustainability, in L. Nyström and C. Fudge (eds) *City and Culture: Cultural Processes and Urban Sustainability*. Swedish Urban Environment Council, Karlskrona, 34-51.
Bloch E., 1974/1985: *Essays on the Philosophy of Music*. Cambridge University Press, Cambridge.
Brake M., 1980: *The Sociology of Youth Culture and Youth Subcultures*, Routledge and Kegan Paul, London. [αναθεωρημένη έκδοση: 1985, *Comparative Youth Culture: The Sociology of Youth Culture and Youth Subcultures in America, Britain and Canada*. Routledge and Kegan Paul, London]
Chambers I. 1986: *Popular Culture: The Metropolitan Experience*. Routledge, London and New York.
Chambers I. 2008: *Mediterranean Crossings: The Politics of an Interrupted Modernity*, Duke University Press, Durham and London.
Cohen P., 1978/ 1980: Subcultural conflict and working-class community, in S. Hall, D. Hobson, A. Lowe and P. Willis (eds) 1980: *Culture, Media, Language*. Hutchinson, London, 78-87.
Cohen S., 2007: *Decline, Renewal and the City in Popular Music Culture: Beyond the Beatles*, Ashgate, Aldershot.
Crook S., J. Pakulski and M. Waters, 1992: *Postmodernization: Change in Advanced Society*. Sage, London.
De Certeau M., 1982 /2002: *The Practice of Everyday Life*. University of California Press, Berkeley.

- Deffner A., 1994: Cultural activities in Greece: tradition or modernity?, in I. Henry (ed.) *Leisure in Different Worlds. Vol. 1. Leisure: Modernity, Postmodernity and Lifestyles*. Eastbourne, Leisure Studies Association Publications, 135-156.
- Deffner A., 1995: *Cultural Activities of Young Adults in Urban Time-Space: The Case of Paleo Phaliro in Athens* Ph.D. Thesis, Department of Geography, London School of Economics and Political Science, London.
- De Jong, A. and M. Schuilenburg, 2006: *Mediapolis: Popular Culture and the City*. 010 Publishers, Rotterdam.
- Deleuze G., 1985: *Cinema 2: L'Image-Temps*. Minuit, Paris.
- Docker J., 1994: *Postmodernism and Popular Culture: A Cultural History*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Dunn R., 1991: Postmodernism, populism, mass culture and avant garde. *Theory, Culture & Society*, **8**, 111-135.
- Forgacs D., 1995: Popular culture and democratization. Discussion paper for SSRC Conference, Crete, 6-7 July.
- Forgacs D. and S. Gundle, 2007: *Mass Culture and Italian Society from Fascism to the Cold War*. Indiana University Press, Bloomington.
- Gans H., 1962/ 1982: *The Urban Villagers: Group and Class in the Life of Italian-Americans*. Free Press, New York.
- Gibian P. (ed.), 1997: *Mass Culture and Everyday Life*. Routledge, London and New York.
- Günther R., N. Diamandouros and H.-J. Puhle 1995: *The Politics of Democratic Consolidation: Southern Europe in Comparative Perspective*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London.
- Helms, D. and T. Phleps (eds) 2007: *Sound and the City: Populäre Musik im Urbanen Kontext*, Transcript, Bielefeld.
- Huyssen A., 1988: *After the Great Divide: Modernism, Mass Culture and Postmodernism*. Macmillan, London.
- Jackson P., 1989/1992: *Maps of Meaning: An Introduction to Cultural Geography*. Routledge, London.
- Jenkins R., 1992: *Pierre Bourdieu*. Routledge, London and New York.
- Landry C., 2000/ 2008: *Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. Earthscan Publications, London.
- Landry C., 2006: *The Art of City Making*. Earthscan Publications, London.
- Lefebvre H., 1974/1991: *The Production of Space*. Blackwell, Oxford.
- Lefebvre H., 1976: La musique et la ville. *Musique en Jeu*, 24, 75-83.
- Leontidou L., 1994: Mediterranean cities: Divergent trends in a united Europe, in M. Blacksell and A. M. Williams (eds), *The European Challenge: Geography and Development in the European Community*. Oxford University Press, Oxford, 127-148.
- Lewis O., 1952: Urbanisation without breakdown: A case study. *Scientific Monthly*, **75**, 31-41.
- McGuigan J., 1992: *Cultural Populism*. Routledge, London and New York.
- McRobbie A., 1994: *Postmodernism and Popular Culture*. Routledge, New York.
- Miles M. and T. Hall (eds), 2005: *Interventions: Art in the Public Sphere, Advances in Art and Urban Futures: Vol. 4*, Intellect, Bristol.
- Street J., 1997: *Politics and Popular Culture*. Polity Press: Cambridge.
- Storey J., 1993/ 2008: *Cultural Theory and Popular Culture: An Introduction*. Pearson Education, Harlow.
- Storey J. (ed.), 1994/ 2008: *Cultural Theory and Popular Culture: A Reader*. Pearson Education, Harlow.
- Strinati D., 1995/ 2004: *An Introduction to Theories of Popular Culture*. Routledge, London.
- Swyngedow E., 1992: The Mammon Quest: Glocalization, Interspatial Competition and the Monetary Order, in M. Dunford and G. Kafkalas (eds) *Cities and Regions in the New Europe: The Global-Local Interplay and Spatial Development Strategies*. Belhaven, London, 39-67.
- Torgue H. S., 1976 : Hauts et bas quartiers de la pop music. *Musique en Jeu*, 24, 5-18.

- Warren S., 1993: "This heaven gives me migraines": the problems and promise of landscapes of leisure, in J. S. Duncan and D. Ley (eds), *Place/ Culture/ Representation*. Routledge, London and New York, 173-186.
- Willis, P. with S. Jones, J. Canaan and G. Hurd, 1990a: *Common Culture: Symbolic Work at Play in the Everyday Cultures of the Young*. Open University Press, Milton Keynes.
- Willis, P. and team, 1990b: *Moving Culture: An Enquiry into the Cultural Activities of Young People*. Calouste Gulbenkian Foundation, London.
- Wood P. (ed.), 2004: *The Intercultural City: A Reader*. Comedia, Bourns Green.
- Wood P. and C. Landry (eds.), 2007: *The Intercultural City: Planning for Diversity Advantage*. Earthscan, London.
- Young, M. and P. Willmott, 1957/ 2007: *Family and Kinship in East London*. Penguin Books, London.